

СТРУКТУРА ЗАНЯТТЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ. РОЛЬ І ФУНКЦІЇ ВИКЛАДАЧА У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Марина Мовчан

Донбаська національна академія будівництва та архітектури

Показано етапи формування та розвитку навичок та вмінь у різних видах мовленнєвої діяльності на мовному матеріалі, який відібрано відповідно до мети курсу навчання. Висвітлено процес індивідуальної підготовки викладача при проведенні заняття, проаналізовано форми організації та подачі навчального матеріалу, охарактеризовано основні його етапи.

Ключові слова: заняття, мовленнєва діяльність, текстовий матеріал, розвиток навичок та вмінь, викладач.

Кожне конкретне заняття викладач планує і здійснює особисто з урахуванням аудиторії, часу та цілей заняття. І разом з цим структура, композиція заняття відображають не тільки особисті пошуки викладача, але й його теоретичні знання. Іншими словами, індивідуальні пошуки викладача базуються на детальному обміркуванні того, як загальні стандартизовані, відпрацьовані форми організації та подання навчального матеріалу зробити своїми, які будуть відповідати завданням та меті навчання конкретної групи. Саме ця особливість заняття, об'єднання загального та одиничного, стандартизованого і конкретно-індивідуального, вимагають посиленої уваги на стадії підготовки викладача перед заняттям. Тому, перш ніж говорити про структуру заняття, прослідкуємо процес індивідуальної підготовки викладача до заняття, визначимо та охарактеризуємо основні його етапи.

Першим кроком у підготовці конкретного заняття є визначення його мети. Заняття може бути одноцільовим (якщо включені до нього завдання спрямовані головним чином на розвиток одного виду мовленнєвої діяльності, наприклад, читання чи мовлення) і багатоцільовим. Якщо до заняття ставиться декілька цілей, то слід виконати цільове членування заняття. При цьому кожній меті буде відповідати своя група (блок) завдань, виконання яких розвиває у студента певні навички і вміння.

Викладач повинен пам'ятати, що мету окремого заняття можна визначити, тільки коли враховується його місце в навчальному процесі, а також цілі всього курсу навчання. У практичному курсі навчання української мови головна мета – підготувати студентів до комунікативної діяльності, тобто до використання мови у звичайних умовах спілкування.

Таким чином, мета будь-якого курсу навчання мови безпосередньо пов'язана з майбутньою мовною діяльністю студентів й визначається, по-перше, через види мовленнєвої діяльності (формування навичок і вмінь читання, мовлення, аудіювання та письма) і, по-друге, через ту сферу мовлення, яка має назву сфери комунікативного

підключення, мовний матеріал якого потрібний студентам у їхній майбутній мовній діяльності. Сформовану таким чином мету курсу навчання ми повинні мати на увазі, визнаючи ціль конкретного заняття, оскільки воно, як було вже сказано раніше, є першим кроком у реалізації цієї мети.

Проте між курсом навчання у цілому і конкретним заняттям існує ще одна проміжна ланка, яку також слід брати до уваги. Річ у тому, що кожен курс навчання ділиться на цикли занять, у межах яких реалізується проміжна мета. Ця мета – формування (розвиток, удосконалення) певного конкретного навичку чи вміння в тому чи іншому виді мовленнєвої діяльності на конкретному мовному і текстовому матеріалі. Якщо ми говоримо, наприклад, що метою якогось курсу навчання є розвиток навичок читання спеціальної літератури, то метою циклу занять може бути розвиток окремих умінь в одному з видів читання: скажімо, визначення основної інформації при ознайомлювальному читанні наукового тексту чи цільової інформації при пошуковому читанні тощо. Стосовно циклу занять конкретний урок відіграє роль „кроку”, етапу у формуванні конкретного мовленнєвого навичку чи вміння, яке розвивається на певній частині мовного матеріалу циклу.

Отже, конкретне заняття є етапом тривалого багатоступінчастого процесу формування навичок та умінь на мовному матеріалі, який визначається майбутньою сферою мовленнєвої діяльності студентів. Мета заняття повинна бути співвідносна зі загальною метою курсу навчання.

Другим важливим аспектом підготовчої роботи викладача є визначення співвідношення між поняттям „зміст навчання” та „зміст конкретного заняття”. Як відомо, у поняття „зміст навчання” іноземних мов, у тому числі й української як іноземної, входять такі компоненти: фонетичний, граматичний та лексичний матеріал; уміння та навички в різних видах мовленнєвої діяльності; тексти як зразки звукової та писемної мови і як носії інформативного матеріалу; тематика, на основі якої ведеться навчання; мовні поняття, яких нема в рідній мові студента.

Що ж необхідно мати на увазі в процесі підготовки до заняття? Передусім викладачеві необхідно уявляти повний обсяг мовного матеріалу, який вивчають у рамках циклу, тобто які слова та структури і на яких зразках повинні бути вивчені в той відрізок часу, щоб забезпечити розвиток необхідних навичок та умінь. Мовний матеріал відбирається згідно з програмою і навчальним планом.

З відібраних мовних одиниць виділяють насамперед ті структури, зразки, ситуації, на яких буде введено (пояснено студентам) цю мовну одиницю. При цьому слід пам'ятати, що відібрані зразки повинні мати тільки одну трудність і бути типовими, важливими для цієї теми, а також частотними, потрібними в майбутньому спілкуванні студентів.

Далі виділяють матеріал для тренування, тобто які види завдань і в якій послідовності будуть запропоновані студентам упродовж усього циклу занять. Зрештою, визначається матеріал для контролю (завдання, які будуть запропоновані студентам для перевірки опанування цього матеріалу в ході занять і в подальших системах занять). Усі завдання, які спрямовані на оволодіння граматичними формами, треба пропонувати в такому вигляді, щоб студент завжди чітко розумів, де і навіщо він може використовувати вивчені структури у своєму реальному мовленні.

Розподіливши таким чином весь обсяг мовного матеріалу циклу, можна приблизно сказати, яка кількість навчального часу потрібна для його вивчення в рамках циклу.

Проаналізуємо другий компонент змісту навчання – матеріал, на якому відбувається розвиток навичок та вмінь у різних видах мовленнєвої діяльності. Тут визначається, по-перше, які навички та вміння і в яких видах мовленнєвої діяльності будуть сформовані у студентів упродовж циклу занять; по-друге, які особисті навички (етапи, ступені загальних навичок) слід мати на увазі, коли розвивають загальні навички; по-третє, які конкретні види завдань забезпечують формування бажаного навичку в тому чи іншому виді мовленнєвої діяльності і яка оптимальна послідовність системи завдань. Також, як і при аналізі мовного матеріалу, визначається приблизна кількість навчального часу, необхідного і достатнього для використання вищезгаданих завдань.

Інформативний матеріал циклу занять (як правило, він пов'язаний з тією чи іншою країнознавчою темою) також потребує попереднього методичного прочитання. У всьому матеріалі теми (у текстах, записах, власній мові викладача, в ілюстративному матеріалі тощо) потрібно виділити важливі змістові частини – інформативні одиниці повідомлення. Інакше кажучи, визначається, про що, в якій послідовності, з використанням яких мовних засобів буде говорити викладач при розгляді тієї чи іншої теми. Потім виділяють той мовний матеріал (інформативні одиниці), який увійде до активу мови студентів. Викладач продумує також, яка оптимальна форма подачі запровадженої інформації (читання тексту, бесіда, лекція, фільм) і яка найкраща форма отримання відповіді зворотного зв'язку (відповіді на запитання, повідомлення, письмова робота). Нарешті, як і при аналізі мовного матеріалу і матеріалу, який забезпечує розвиток навичок і вмінь, визначається обсяг часу, необхідний для роботи з інформативним матеріалом.

Коли зміст циклу занять і час, який потрібний для роботи з кожним із головних складових змісту, обдумано, можна розподіляти час роботи з кожного аспекту змісту для конкретного заняття. Тривалість часу, який відводиться для роботи з тим чи іншим матеріалом, визначається обсягом завдань, які увійшли до кожного заняття згідно з його конкретними цілями.

Увесь відібраний матеріал викладач пропонує студентам у формі завдань, які супроводжує інструкціями, коментарем чи поясненням. Тому підбір системи завдань, які реалізують мету кожної частини чи всього заняття в цілому, є головним у підготовці.

Кількість, характер і послідовність завдань у кожній цільовій частині заняття визначаються рівнем, етапом розвитку конкретного навичку чи вміння на мовному матеріалі, який відібрано стосовно цілей заняття. Завдання, пов'язані єдиною метою, об'єднуються в групу (блок), що дозволяє проводити цільове членування заняття.

Необхідною умовою досягнення поставлених на занятті цілей є адекватність, коректність самих завдань і дотримання принципів їхнього об'єднання.

Характеризуючи вимоги, які ставляться до кожного завдання, необхідно мати на увазі таке: завдання повинне створювати для студентів проблемну ситуацію та не перетворюватися на механічну операцію. Ця потреба у методиці має назву ситуативної зумовленості завдання.

Друга важлива вимога – формулювання завдання повинне пояснювати, що саме і яким чином виконує студент. Формулювання повинне бути чітким і однозначним, у формі інструкції та включати в себе, якщо необхідно, зразок, приклад для виконання.

Третя вимога – чітке виділення і характеристика мовної бази студента, тобто визначення, якими мовними засобами він повинен користуватися, коли виконує завдання. Ця потреба суттєва на всіх етапах навчання мови: на початковому етапі у завданні прямо вказується набір (чи варіанти набору) мовних засобів, а на середньому та вищому можуть бути джерела мовних засобів (тексти, записи), які забезпечують виконання завдання.

Предмет особливої уваги викладача – ясність, зрозумілість інструкції до завдання. В інструкції повинні бути такі частини: мотиваційна (навіщо робити), операційна (що і як робити) і мовна (яким мовним матеріалом оперувати при виконанні завдання). Недостатня зрозумілість кожної з цих частин призводить до втрати навчального часу на додаткові пояснення, до послаблення контакту зі студентами і, врешті, до втрати зацікавленості студентів до заняття.

Перераховані вище вимоги стосуються кожного окремого завдання. Система завдань у блоці повинна відповідати принципу послідовності формування конкретного навичу (чи вміння), коли кожен етап розвитку вміння породжує завдання за принципом „n+1 (нова) трудність”. Так, наприклад, завдання, які навчають тезуванню текстів, можуть об'єднатися так: 1-е – поділ тексту на змістові частини; 2-е – поділ тексту на змістові частини + узагальнене питання до кожної частини; 3-є – поділ тексту на змістові частини, узагальнене питання до кожної частини + визначення головної інформації відповіді (знаходження інформаційного центру фрагмента тексту); 4-е – три перераховані вище операції + подання обраної теми з тексту інформації у формі тез.

Звернемо увагу, що при розташуванні завдань у блоці важливо дотримуватися також принципу комунікативної організації завдання, коли мовні ситуації, які сформовані у вигляді завдань, співвідносяться з потребами майбутнього мовленнєвого спілкування студентів.

Отже, завдання сплановані, відібрані та розташовані у тій послідовності, в якій вони повинні бути представлені на занятті. Наперед визначити можна і приблизні відповіді студентів, оскільки відомо, що саме повинен зрозуміти, запам'ятати і використати в мові студент, якщо він правильно виконає завдання. А якщо неправильно, з помилками? У цьому випадку планують додаткові, коригувальні завдання, які підбирають з урахуванням типових труднощів та особливостей студентів.

Зрештою, необхідно відібрати завдання, які б виконували функцію контролю. Викладачеві слід мати на увазі, що контроль опанування матеріалу може проводитися безпосередньо на тому ж занятті, на якому йшла тренувальна робота з навчальним матеріалом, і може бути перенесеним на наступне заняття. У цьому випадку перевіряється рівень опанування матеріалу, окрім того, матеріал деяких занять можна групувати в контрольні завдання з комунікативним напрямом, тобто близькі до мовленнєвої реальної діяльності студентів.

1. Донченко Т., Мельниченко В. Мова і література в школах нового типу та ВНЗ // Укр. мова і літ. в шк. – 2002. – № 5. – 64–67.
2. Ляшкевич А. Навчання діалогічного мовлення на уроках української мови // Укр. мова і літ. в шк. – 2002. – № 7. – С. 9–12.
3. Пособие по методике преподавания русского языка как иностранного. – М., 1984.

THE STRUCTURE OF A LESSON IN UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE. THE ROLE AND FUNCTIONS OF THE TEACHER IN THE PROCESS OF TEACHING THE UKRAINIAN LANGUAGE

Maryna Movchan

Donbas National Academy of Construction and Architecture

There are the stages of formation and development of skills and abilities in various language activities shown on the language material, which has been selected in accordance with the target of the course of studies. The process of individual preparation of the teacher for conducting a lesson is covered in the article, the forms of organization and introduction of the teaching material and the main stages are characterized.

Key words: lessons, communication activity, text material, development of skills and abilities, teacher.